

**Investigating the components of psychological operations based on
the semiotics of dual interactions in the debate "Saadi's dispute
with the plaintiff"**

Somayeh Kianmehr; PhD in Persian Language and Literature,
University of Mohaghegh Ardabili

Khodabakhsh Asadollahi; Professor of Persian Language and
Literature, University of Mohaghegh Ardabili

Amin Navakhti Moghaddam; Assistant Professor of Political Science,
University of Mohaghegh Ardabili

1. Introduction

The story of the debate "Saadi's dispute with the plaintiff" is one of the best debates in Persian literature. Since one of the basic characteristics of human society throughout history has been the existence of social inequalities, the discussion of social inequalities and the reasons and how to deal with them has been one of the most important issues in the field of human and social relations. The issue of wealth and deprivation has a long history in the literature of all nations and countries. The aristocracy and the wealthy had a high position and the poor did not have the right to comment on this group, therefore Saadi has used the method of psychological operations to effect and influence the mind and thoughts of the audience. Psychological operations, as an interdisciplinary science, studies social phenomena from the perspectives of psychological sciences, social sciences, communication sciences, political sciences and media geopolitics. To achieve these components of psychological operations, the semiotics of dual interactions has been used. In addition to expressing the advantages and disadvantages of these two social classes, Saadi has conveyed his worldview and ideas about these two social classes to the audience with a poor and rich debate.

Corresponding author.

E-mail: Asadollahi@uma.ac.ir.

Date received: 11/06/2019

DOI: 10.22103/jll.2020.14221.2669

Date accepted: 07/04/2020

2. Methodology

To analyze and study the story of the rich and the poor, the format of this story is examined from two perspectives: a) - Debate from a Literary perspective, b) - Debate to perform psychological operations. Debate has been studied many times from a literary point of view, so here it is analyzed from the perspective of psychological operations. For this purpose, superstructure and deep construction contrasts have been used in the construction of the story. In the superstructure confrontations of contradictory words and expressions in the appearance of the sentence, which are in opposition to each other, he has used two components of psychological operations: The component of "purposeful use of certain concepts" to convey the concept so that the author with the component of "attracting attention for highlighting", beautifully convey these fundamental contrasts in the mind of the audience and the structural contrast between these two social classes Shows more concretely.

3. Discussion

In this study, to understand the components of psychological operations, the semiotics of dual interactions at two levels of superstructure and deep construction has been used. Two important components at the superstructure level: 1) - Purposeful use of certain concepts, b) - Attracting attention and highlighting. 2) -Development-level components of psychological operations: awareness and acquittal, indirect induction, espionage, encouragement and stimulation, warning and caution, emphasis and insistence, symmetry, mockery and ridicule, statements and conclusions, Prestige and exponential power, reassurance, step by step (dripping), non-arousing audience sensitivity, reflection control. Finally, Saadi introduces a new classification of these two strata, which is a mixture of both classes, using the creation of a balance between the two opposing and opposing strata of the social system, called the "rich class of attribute dervishes".

4. Conclusion

In the following, after identifying the reciprocal expressions at the superstructure level, in order to deeply understand the construction of reciprocal sentences and expressions, in this research, the components

of psychological operations have been used, which are expressed in the following expressions:

Awareness and acquittal: The author's purpose in choosing this
ecccccc “nn e aeee aracce eeeeeeeæee rrrrr r
atteeeeeææææ rrr ecccccc rrrrr rr aucccccc a iiiii c
that is important to the author. In Saadi's time, dervishes and the poor did not have the right to comment, let alone insult and debate, and these writings must have been read by courtiers and the affluent class, In order not to make the mental image of these people about their dervishes look bad, Saadi has used the opposition of the two words " appearance and attribute " to convey the message to the audience that the person who has insulted the rich is in the face of their dervishes and The dervishes are not real, but in appearance, they are like these people, and it acquits the dervish class of insulting the rich and opposing them.

Indirect induction: Saadi says at the beginning of the debate: "I was raised by the blessings of my elders, this statement was hard ..." That is, because the rich were insulted, I entered the debate. Why? Because the nurturer is my blessing, and with this trick, the reason for starting the debate is to inspire the audience to support the rich.

Espionage: Saadi, while expressing the debate because of some rich and poor fanatical defenders who are offended by his words and in order to be able to continue his debate in an atmosphere of security and peace, uses the espionage component of the whole text.

Emphasis and insistence: In order to acquit himself of the accusation of supporting the poor and opposing the rich in different parts of the story, he has repeatedly emphasized this important point.

Symmetry: Saadi in relation to the high frequency of the definition of the rich, using brevity and brevity with symmetry of contrasts, in relation to the positive traits of the rich, beautifully expresses the reprehensible expressions of the rich briefness and brevity in phrases with lower frequency and more effective. In order to increase the effectiveness of the content, the frequency of Saadi's statements in defense of the rich should be higher than the level of his support for their dervishes:" Arrogant, proud, selfish, hateful people are busy with wealth and blessings and are fascinated by position and wealth
aaaaaaaaaaaaaaaaaxce iiiii gaaance''''''''''

Mock and ridicule: This mockery and humiliation is to warn and

premonition the two strata of society of ugly and reprehensible traits and is done in two ways: a) - Mocking the rich and the poor to influence both strata.

Clarifications and decisiveness: Saadi continues his speech to the audience in a clear and decisive manner, that is, the statement is so clear that it must be accepted without any reason or explanation. "I did not say this and I did not make any argument, I expect justice

Prestige and exponential power: In the continuation of Saadi's story, he introduces himself as the winner of the debate because of his superior power, in expressing the arguments and arguments of the debate, in front of the claimant, and assures his praised audience and other nobles that He is a supporter of this stratum and has done his best to oppose the rich.

Reassurance: In the end, Saadi said that the arbitration between the two classes was judged by the judge of the city, who is accepted by the people.

Step by step (dripping): Saadi first expresses all the shortcomings, advantages and disadvantages of both social classes in a step-by-step manner and places them in the audience's mind. Finally, he classifies

Non-arousing audience sensitivity: At the end of this debate, Saadi avoids praising his admirer in order not to arouse the admirer's sensitivity while debating, in order to use his praise to free himself from the suspicion of defending the poor and advising the rich. Give your admirer that you are thankful for his forgiveness and gifts.

Reflection control: Saadi, without his prejudice and bias, has guided the audience to the desired path. And finally, he leads the fans of the two classes to listen and accept his opinion with satisfaction. "After arguing, we took a gentle path and put our heads on each other

Keywords: Saadi, Debate, Semiotics of dual contrasts, Psychological operations.

References [in Persian]:

- Ahmadi, S. and Nikdar Asl, M. H. (2012). "Analytical article on social stratification in Golestan Saadi". *Journal of Literary History*, No. 71, pp. 5-18.
- Asadollahi, Kh. and Ali Mohammadi, Z. (2013). "The role of debate in diversity and mobility in Golestan". *Journal of Persian Language and Literature*, Volume 4, Number 1, pp. 11-28.
- Azkai, P. (2007). "The origin of literary debates (ancient Iran and Mesopotamia)". *Gohar Gouya Magazine*, Volume 1, Number 1, pp. 1-10.
- Doustparvar, M. and Jamali, A. and Sharifian, M. (2016), "Double confrontations in Baharestan Jami". *Journal of Literary Research*, Volume 13, Number 53, pp. 81-100.
- Hekmat, A. A. (1936). "Principles of Debate". *Journal of Education*, Volume 1, Number 77, pp. 329-339.
- Junaidi, R. (2009). *Psychiatric operations techniques and methods of dealing with it*. Mashhad: Astan Quds Razavi Publications.
- Khodabandehlou, S. (1993). *Sociology of social strata and inequalities*. Mashhad: University Jihad Publications.
- Mahdipour, M. and Farshbafian, A. and Abedi, M. R. and Hassanzadeh, H. (2016). "On the Coin of War in Shahnameh (A Study of the Components of Soft War in the The Great Psychological War)", *Journal of Persian Language and Literature*, Volume 69, Number 233, pp. 161-180.
- Mohebbi, T. (2000). "Debate in Persian Literature". *Persian Language and Literature Quarterly*, No. 56, pp. 88-99.
- Okhovvat, A. (1992). *Grammar of the story*. Isfahan: Tomorrow.
- Poshtdar, M. A. and Shokrdoust, F. (2013). "Psychological operations (soft war) in Ferdowsi's Shahnameh with emphasis on the story of Rostam and Esfandiar". *Journal of Fiction Studies*, Volume 1, Number 4, pp. 23-34.
- Rezvanian, Q. (2009). "Reading Golestan Saadi based on the theory of dual interactions". *Journal of Persian Literature*, Volume 1, Number 2, pp. 123-135.
- Rouhalamini, M. (2003), "The sayings and hearings of the rich and the poor according to the narration of Golestan Saadi". *Chista*, No. 201, pp. 22-30.
- Ruhalamini, M. (2000). *Reflection of social stratification in Hafez's Divan, in cultural and social manifestations in Persian literature*. Tehran: Agha Publications.

-
- Saadi, M. (1989). *Golestan*. Edited and explained by Gholam Hossein Yousofi, Tehran: Kharazmi Publications.
- Saadi, M. (2006). *Generalities of Golestan*. Edited and explained by Mohammad Ali Foroughi, Tehran: Hermes Publications.
- Shamisa, S. (2007). *Literary Types*. Tehran: Mitra Publishing.
- Sojudi, F. (2014). *Applied Semiotics*. Tehran: Alam Publishing.
- Tabatabai Ardakani, M. (1997). *Memorial of Parvin*. Tehran: Allameh Tabatabai University Press.
- Tavakkoli, H. (2010). *From the allusions of the sea (narrations in Masnavi)*. Tehran: Morvarid.
- Tzu, S. (1980). *The Art of War*. Translated by Hassan Habibi, Tehran: Qalam Publications.
- Yahaqi, M. J. (1996). *Culture of mythology*. Tehran: Soroush.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۲۳، دوره جدید، شماره ۴۷، بهار و تابستان ۱۳۹۹

بررسی مؤلفه‌های عملیات روانی براساس نشانه‌شناسی تقابل‌های دوگانه
در مناظره «جدال سعدی با مدعی»
(علمی - پژوهشی)*

سمیه کیانمهر^۱، دکتر خدابخش اسداللهی^۲، دکتر امین نواختی مقدم^۳

چکیده

مطلوب هر انسان عاقل و توانایی است که بتواند با صرف حداقل هزینه‌ها و نیز کوتاه‌ترین زمان دل مخاطبان مُنکر و مُردد را در باب موضوعات و دغدغه‌های مشترک به دست آورد و به طرز غیرمستقیم و عجیبی، آنان را با افکار سازنده خود همراه سازد و حتی در جهت پیشبرد اهداف خود، از مخاطبان خود استفاده کند. بی تردید، عملیات روانی نویسنده، شاعر و یا سیاستمدار را قادر می‌سازد تا خواسته‌های خود را به صورت مرموز و استادانه در وجود مخاطبان، طوری ایجاد کنند که در جهت اهداف اخلاقی، اقتصادی و ... خودشان باشد. در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی صورت می‌گیرد، مناظره «جدال سعدی با مدعی» بر اساس شگردهای عملیات روانی و ایجاد تقابل‌های دوگانه، پاره‌ای از آسیب‌های اجتماعی را شناسایی و ارائه راه حل می‌کند. سعدی در این مناظره که ظرفیت بیان پاره‌ای از آسیب‌های اخلاقی و اقتصادی جامعه را دارد، از راه طرح تقابل‌های دوگانه و در مقابل هم قرار دادن توانگر و درویش و بیان خصوصیات آنان و بیان تعریف جدیدی از هر دو طبقه قصد دارد ضمن ایجاد تعدیل آن دو، توانگران را به توزیع بخشی از ثروت خود برای درویشان متقاعد و تشویق کند و از این راه به رونق اقتصادی

* تاریخ ارسال مقاله: ۱۳۹۸/۰۳/۲۱

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۰۱/۱۹

۱- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه محقق اردبیلی.

۲- استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه محقق اردبیلی. (نویسنده مسئول)

Email: Asadollahi@uma.ac.ir.

۳- استادیار علوم سیاسی دانشگاه محقق اردبیلی.

DOI: 10.22103/jll.2020.14221.2669

جامعه کمک کند و درویشان را نیز به داشتن همّت والا در برابر بی‌اعتنایی برخی از توانگران ترغیب سازد.

واژه‌های کلیدی: سعدی، حکایت جدال سعدی با مدعی، عملیات روانی، نشانه‌شناسی تقابلی‌های دو گانه.

۱- مقدمه

معمولاً مطلوب همگان است که بتوانند مخاطبان خود را اسیر سخنان و خواسته‌های خود کنند و با صرف کمترین هزینه و نیز کوتاه‌ترین زمان، نتایج و اهداف بسیاری را به دست آورند؛ به طوری که دیگران به آسانی قادر به چنین کاری نباشند؛ به عبارت دیگر، امروزه، تدبیر و دوراندیشی بشر ایجاب می‌کند بدون به کارگیری قدرت سخت و اعمال زور، در اندیشه و ذهن مخاطبان و مردم باید طوری نفوذ کرد که آنان بدون کوچکترین مقاومتی برنامه‌ها و خواسته‌های مورد نظر را اجرا کنند؛ چرا که در حال حاضر، شیوه‌های قدیم که در آن، نفوذ در اقوام دیگر، با هزینه‌های جانی و مالی هنگفت و صرف زمان مدیدی همراه بود، هنر و کار شگفتی محسوب نمی‌شود.

بسیاری از شاعران و نویسندگان زبان فارسی نیز از قدیم‌الایام، بر همین نظر بودند و نظرها، انتقادات و خواسته‌های خود را از مخاطبان با تدابیری زیرکانه، غیرمستقیم و بدون درگیری طرح می‌کردند و حتی پادشاهان و سیاستمداران عصر خود را از هر گونه اعمال زور و خشونت در سرزمین‌ها برحذر می‌داشتند؛ یکی از این شاعران و نویسندگان زبان فارسی، سعدی است که تا به حال، شاعری توفیق و توانایی آن را نداشته که به مقام و مرتبه‌ی وی نزدیک شود. نه تنها تقلید از کلام سعدی بلکه تفسیر مهارت این استاد سخن در به کارگیری زبان غنایی، کاری دشوار است. حال سؤال اساسی این است که سعدی برای اعمال نفوذ در مخاطب و همراه کردن مردم با خود درباره‌ی مناظره فقیر و غنی و برتری یکی بر دیگری از چه ترفندهایی استفاده می‌کند؟ و رمز موفقیت سعدی در ارائه‌ی نظر مستقل خود در این باب چیست؟

داستان مناظره «جدال سعدی با مدعی»، یکی از بهترین مناظره‌های ادب پارسی است که دارای ارزش ادبی، اجتماعی، سیاسی و... است. «یکی از ویژگی‌های اساسی جامعه»

بشری در طول تاریخ، وجود نابرابری‌های اجتماعی است. همیشه عده‌ای به واسطه دارا بودن برخی ویژگی‌ها و امتیازات برتر و برخی به دلیل نداشتن آن ویژگی‌ها و امتیازات، فروتر بوده‌اند» (خدابنده‌لو، ۱۳۷۲: ۹)؛ لذا بحث نابرابری‌های اجتماعی و دلایل و چگونگی برخورد با آن‌ها یکی از مهم‌ترین مباحث در حوزه روابط انسانی و اجتماعی بوده است. مبحث توانگری و تهی‌دستی در ادبیات همه ملت‌ها و کشورها سابقه‌ای کهن دارد. کلود لوی اشتروس می‌نویسد: «استفاده از خط در درجه اول، به مسئله قدرت و توانگری برمی‌گردد». در جامعه و فرهنگ زمان سعدی، تهی‌دست جرأت و حق صحبت کردن نداشت؛ تا چه رسد به مجادله. در داستان‌هایی که در باب توانگری و تهی‌دستی در ادبیات فارسی سراغ داریم، فقط یکی از آن‌ها به قاضی رفته است و هیچ‌گاه هر دو را با هم بر سر میز مذاکره و گفت‌وگو ندیده‌ایم (روح‌الامینی، ۱۳۷۹: ۱۴). قدرت سخنوری و نبوغ سعدی در زمینه تلاش وی برای دفاع از دیدگاه‌های خود، او را ملزم به استفاده از شیوه و شگرد عملیات روانی (قدرت نفوذ و تأثیرگذاری بر ذهن و فکر مخاطب به طور غیر مستقیم) کرد، تا با استفاده از این شیوه و شگرد در آن زمان که طبقه اشراف و توانگر، جایگاه والایی داشتند و تهی‌دستان حق اظهار نظر در مورد این قشر را نداشتند، بر ذهن و فکر مخالفان تأثیر بگذارد و اندیشه و باور مخالف آنان را به اندیشه و تفکر موافق و همراه تبدیل کند. توجه خاص سعدی به نحو و ترکیب هنرمندانه عناصر زبان با یکدیگر در به وجود آوردن مؤلفه‌های عملیات روانی برای تأثیر و نفوذ در ذهن و فکر مخاطب موفق بوده است؛ لذا برای دستیابی به مؤلفه‌های عملیات روانی، از نشانه‌شناسی تقابل‌های دوگانه استفاده شده است. سعدی با طرح مناظره فقیر و توانگر، علاوه بر بیان مزایا و معایب این دو طبقه اجتماعی، جهان‌بینی و اندیشه خود را درباره این دو طبقه، به زیبایی به مخاطب منتقل کرده است.

۱-۱- بیان مسئله

«عملیات روانی، به عنوان علمی میان رشته‌ای، پدیدارهای اجتماعی را از منظر علوم روان‌شناسی، علوم اجتماعی، علوم ارتباطات، علوم سیاسی و ژئوپلتیک رسانه مورد پژوهش و بررسی قرار می‌دهد» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱). رابطه بین عملیات روانی و جنگ نرم، رابطه

کلّ و جزء است؛ مفهوم «عملیات روانی» شامل جنگ نرم و از آن گسترده‌تر است. «سان تزو در هم شکستن مقاومت دشمن بدون جنگ را برتری فوق‌العاده تلقی می‌کند» (تزو، ۱۳۵۹: ۵۱). قابلیت عملیات روانی در تبدیل مخالف و حتی معارض به موافق و یا حداقل بی‌طرف و منفعل است؛ شیوه‌های مورد استفاده در عملیات روانی، به گونه‌ای طراحی و برنامه‌ریزی می‌شوند که ذهن و فکر مخاطب، مخالفتی با آرزوها، گرایش‌ها، نیازها و تمایلات بشری نداشته باشند.

هرچند نشانه‌شناسی عمری به درازای تاریخ دارد و نظریه‌ای نیست که به یک‌باره شکل گرفته باشد، محققان روش‌شناس، عموماً سرچشمه این نظریه را در رهیافت‌های فردینان دوسوسور و چارلز پیرس بازجسته‌اند (سجودی، ۱۳۹۳: ۱۲). معنای هر واژه در نظام نشانه‌ای، منوط به روابط تقابلی است و با تحلیل تقابل‌ها در متن می‌توان به ایدئولوژی و مدلول‌های ضمنی نویسنده با شاعر دست یافت. لوی استروس معتقد است: «مفاهیم دوگانه را می‌توان در ساختار قصه در پیوند با ژرف‌ساخت و روساخت بررسی کرد» (اخوت، ۱۳۷۱: ۵۶). در این پژوهش برای تحلیل بهتر عملیات روانی سعدی، از روش نشانه‌شناسی تقابل‌های دوگانه ساختارگرایان استفاده شده است.

۱-۲- پیشینه تحقیق

در مورد فنّ مناظره و داستان مناظره «جدال سعدی با مدعی» تا به حال پژوهش‌های متعددی انجام شده است: مقاله «گفت‌وشنودهای توانگر و تهی‌دست به روایت سعدی» از محمود روح‌الامینی (۱۳۸۳: چیستا)، «نقش مناظره در تنوع و تحرک در گلستان» از خدابخش اسداللهی (۱۳۹۲: فصلنامه زبان و ادب فارسی، دانشگاه آزاد فسا)، «منشأ مناظره‌های ادبی» از دکتر پرویز اذکائی (۱۳۸۶: گوهرگویا، دانشگاه اصفهان)، «مناظره در ادب فارسی» از تورج محبی (۱۳۷۹: فصلنامه آموزش ادب فارسی، وزارت آموزش و پرورش) و...؛ اما تا به حال اندیشه سعدی از دیدگاه نفوذ و قدرت تأثیرگذاری بر مخاطب به صورت غیرمستقیم براساس اصول و شیوه‌های عملیات روانی، بررسی نشده است؛ لذا برای دریافت چگونگی تأثیرگذاری و نفوذ کلام سعدی در اذهان و اندیشه افراد این داستان از این دیدگاه بررسی شد، در زمینه عملیات روانی کتاب تکنیک‌های عملیات

روانی و شیوه‌های مقابله با آن، نوشته رضا جنیدی (۱۳۸۸: آستان قدس رضوی، مشهد)، از کتاب‌های مفید در این حوزه بود. در مورد مبحث عملیات روانی در ادبیات فارسی فقط دو مقاله: «آن روی سکه جنگ در شاهنامه» از محمد مهدی پور و دیگران (۱۳۹۵: زبان و ادب فارسی دانشگاه تبریز)، «عملیات روانی (جنگ نرم) در شاهنامه فردوسی» از محمدعلی پشت‌دار و فاطمه شکر دوست (۱۳۹۲: فصلنامه مطالعات داستانی، دانشگاه پیام نور) مبحث جنگ نرم را به دلیل حماسی بودن شاهنامه، بررسی کرده‌اند.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

تا به حال، هیچ اثر ادبی دیگری از این دیدگاه بررسی نشده است؛ در این پژوهش، علاوه بر ساختار سیاسی اجتماعی گلستان سعدی، به دلیل این که قالب مناظره، یکی از مهم‌ترین «فنون عملیات روانی» شمرده می‌شود، به بررسی این داستان از این دیدگاه پرداخته شد.

۲- بحث

۲-۱- قالب مناظره

قالب داستان توانگر و فقیر، از دو دیدگاه بررسی می‌شود: الف- مناظره از دیدگاه ادبی؛ ب- مناظره برای اعمال عملیات روانی.

۲-۱-۱- مناظره از دیدگاه ادبی

مناظره در ادبیات جایگاه ویژه‌ای دارد «مناظره یکی از انواع ادبی به شمار می‌رود که در آن، دو شیء، حیوان، گیاه یا انسان می‌کوشند ضمن آوردن استدلال، برتری خود را ثابت کنند. در مناظره پرسش‌ها باید یک نکته قابل تأمل و پاسخ‌ها نیز ظریف و هنرمندانه باشند» (شمیسا، ۱۳۸۶: ۲۲۷). این قالب دارای ویژگی‌هایی است که نویسنده ملزم به رعایت آن است؛ مناظره سالم عبارت است از: بی‌طرفی کامل برگزارکنندگان و مجریان مناظره و خودداری از پیش‌داوری، موضع‌گیری و حمایت؛ وجود امکانات مساوی و برابر برای دو طرف مناظره وجود امنیت و آزادی برای دو طرف. تمام این ویژگی‌ها در این داستان به خوبی رعایت شده است. «اصطلاحات معمولی در مناظره: ۱) - قضیه: عبارت است از

جمله‌ای که موضوع مناظره را بیان می‌کند؛ ۲) - طرف مثبت: کسی که قضیه را ثابت می‌کند، ۳) - طرف منفی؛ ۴) - مناظرینی که در طرف مثبت یا منفی باشند؛ ۵) - مخالف؛ ۶) - مناظرینی که در دو طرف مناظره باشند؛ ۶) - استدلال: ایراد مطالب برای بیان ایراد و استدلال؛ ۷) - جرح و رد: رد استدلال؛ ۸) - دفاع: همان جرح و رد است؛ ولی تکرار استدلالات» (حکمت، ۱۳۱۵: ۳۳۰). جرح و رد، ادله‌ایست که مستقیماً برای بطلان استدلال مخالفان به کار می‌رود؛ این دو مفهوم پیوسته است. نوع بیان مناظره از دیدگاه اصطلاحات معمولی در مناظره این داستان بدین گونه است: مناظره توانگر و فقیر باهم، که در آن دو طرف مناظره در رد سخن مقابل و اثبات ادعاهای خود با ایراد استدلال و جرح و ورد در مرحله دفاع می‌کوشند، در این مناظره توانگر و مدعی هر کدام ۶ بار سخن می‌گویند؛ ولی مدافع توانگران ۳ برابر مدافع تهی‌دستان سخن می‌گوید و ۶ برابر او برای اثبات دلیل‌های خود از شعر استفاده می‌کند. گفت‌وشنودهای هر دو شامل ۳ مرحله است: الف) - مرحله بحث و استدلال؛ ب) - مرحله ناآرامی و پرخاش؛ ج) - مرحله سخن پیش قاضی بردن. تا به حال، دلیل و چرایی بیان این گونه عبارات و اصطلاحات مناظره سعدی که یکی از برترین مناظره‌های ادب پارسی است، بررسی و تحلیل نشده‌است؛ لذا برای درک و دریافت هدف سعدی از کاربرد این قالب و تحلیل نحوه خاص بیان او از روش تحلیل مناظره به شیوه عملیات روانی (قدرت تأثیر و نفوذ در اذهان و تفکر به صورت غیر مستقیم) استفاده می‌شود.

۲-۱-۲- قالب مناظره برای اعمال عملیات روانی در داستان

مناظره یکی از مؤلفه‌های عملیات روانی محسوب می‌شود؛ در این پژوهش مناظره از دیدگاه عملیات روانی بررسی می‌شود. «از نظر روان‌شناسی اجتماعی، اگر پیام تبلیغاتی به صورت مستقیم، تأکیدی و یک سویه ارائه شود، به طور طبیعی انسان‌ها در برابر چنین تبلیغاتی مقاومت می‌کنند، اما چنانچه پیام مورد نظر به صورت پنهان و ناخودآگاه عرضه شود، احتمال تأثیرپذیری از آن به مراتب بیشتر می‌شود» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۲۴۳). داستان «جدال سعدی با مدعی» از معدود داستان‌های بلند کتاب گلستان است که سعدی در آن برای انجام عملیات روانی خود از قالب مناظره استفاده کرده است. سعدی با کیاست و زیرکی با این مناظره اولاً توانگران را تشویق به انجام تعهدات انسانی خود در قبال جامعه و

بخشش در قبال قشر فقیر می‌کند و به راحتی از زبان مدعی، قصور و کوتاهی‌های توانگران را در بخشش بر می‌شمرد و در عین حال از گدایی و تلاش نکردن برای کسب مال و ثروت و چشم به درگاه دیگران دوختن، برحذر می‌دارد. با این که مناظره یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های عملیات روانی است، سعدی در داخل مناظره مهم‌ترین مؤلفه‌های دیگر این شگرد را، با هوش و ذکاوت سرشار به زیبایی به کار برده است. در عبارات زیر مؤلفه‌های عملیات روانی دیگر که سعدی برای تأثیرگذاری و نفوذ در ذهن و تفکر مخاطب و در امان ماندن از صدمات احتمالی استفاده کرده، بیان شده است تا دلیل و چرایی کاربرد این مدل عبارات و جملات براساس مؤلفه‌های عملیات روانی مشخص شود.

۲-۲- تحلیل مؤلفه‌های عملیات روانی با استفاده از نشانه‌شناسی

۲-۲-۱- **روساخت:** کلمات و عبارات متضاد در ظاهر جمله، که در تقابل با هم قرار گرفته‌اند، هر کدام برای انتقال هدف و اندیشه خاص به کار رفته‌اند. دو مؤلفه مهم عملیات روانی در این قسمت برای چرایی کاربرد کلمات و عبارات متضاد بررسی می‌شود: الف)- استفاده هدفمند از برخی مفاهیم خاص؛ ب)- جلب توجه و برجسته‌نمایی.

۲-۲-۲- **استفاده هدفمند از برخی مفاهیم خاص:** «از مفاهیم و عبارات خاصی بهره می‌گیرند و برخی از مفاهیم را به صورت هدفمند برجسته می‌کنند» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۸۰). یکی از این شیوه‌ها و شگردهای استفاده هدفمند از برخی مفاهیم خاص، استفاده از تقابل کلمات و عبارات در قالب مناظره است؛ سعدی با به کار بردن این تقابل‌ها، مفاهیم و اهداف خود را در مورد دو قطب متضاد فقیر و غنی به زیبایی برجسته و بیان می‌کند. کاربرد این تقابل‌ها در روساخت داستان هدفمند بوده و باعث انتقال اهداف شاعر به نحو تأثیرگذار بر مخاطب در ژرف ساخت داستان شده است. ایجاد تقابل‌ها در روساخت برای انتقال تقابل‌های مفهومی بین (فقیر/ ثروتمند)، (فقر و کفر/ ثروت و دینداری)، (ثروت مادی/ ثروت معنوی)، (خواستن، داشتن)، (کریم و بخشنده/ درم داشتن)، (مشغله مادی/ دغدغه‌های معنوی)، (بخشندگی/ تهی دستی) و مفاهیم متعدّد دیگر که در ژرف ساخت داستان به خوبی به مخاطب منتقل می‌شود. برای درک و تحلیل چرایی استفاده هدفمند از

مفاهیم متقابل، در روساخت با استفاده از مؤلفه‌های عملیات روانی در قسمت ژرف ساخت این مفاهیم بررسی و تحلیل شده است.

۲-۲-۳- **جلب توجه و برجسته‌نمایی:** «یکی دیگر از ابزارها و تکنیک‌های عملیات روانی، جلب توجه مخاطبان است که از طریق شیوه‌های مختلف قابل تحقق می‌باشد» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۲۳۲). یکی از این شیوه‌ها که سعدی در قالب مناظره از آن استفاده کرده است، به کارگیری تقابل‌ها و تضادها در سطح روساخت داستان است. خواننده از ابتدای مناظره تا پایان آن درگیر تضادها و تقابل‌های نهفته در داستان است که برگرفته از ساختار متفاوت دو طبقه فقیر و غنی در جامعه است؛ نویسنده، با استفاده از این تکنیک، به جلب توجه و برجسته‌سازی این تقابل بنیادین در ذهن مخاطب می‌پردازد و تقابل ساختاری در بین این دو طبقه اجتماعی را ملموس‌تر نشان می‌دهد.

۲-۲-۴- تقابل‌های روساخت در مناظره

صورت/ صفت	درویشان/ توانگران	درویش، دست قدرت/ توانگر، پای ارادت	کریمان/ خداوندان نعمت
درم/ کرم	کریمان/ توانگران	بارگران/ راحت دگران	معدنه خالی/ قوت
پای تشنه/ سیر	فراغت/ فاقه	جمعیت/ تنگدستی	تحرمة عشا/ منتظر عشا
پراکنده روزی/ پراکنده دل	جمع‌اند و حاضر/ پریشان و پراکنده دل	فقر رضا و تسلیم/ فقر مادی	خرقه ابرار/ لقمه ادرار
مردی طمع از خلق بریدن/ تسیح هزار دانه بر دست میبچ	درویش بی‌معرفت/ فقر به کفر	ید علیا/ ید سفلی	مشغول کفاف/ از دولت عفاف محروم
دست تهی/ مروت تهی دست بنا به فقر و نداری توان مروت و بخشش را ندارد.	دست گرسنه/ خیر	ملک فراغت/ رزق معلوم	بی‌هنر/ حکیم

در باب تقابل «ملک فراغت و رزق معلوم»، توضیح این‌که: تهی‌دست بنا به فقر و نداری، توان مروّت و بخشش را ندارد؛ لذا مروّت در تقابل با تهی‌دستی است و دست‌فرد گرسنه، توان خیر ندارد. از دیدگاه سعدی، ملک فراغت زیر‌نگین رزق معلوم است و اگر کسی را رزق معلوم نباشد، به ملک فراغت نرسد؛ لذا تقابل و تضادّ این مفاهیم باعث تفاوت در ساختار فقیر و غنی برای بخشش و مروّت و ملک فراغت می‌شود.

۲-۳- ژرف‌ساخت: برای درک ژرف‌ساخت جملات و عبارات متقابل، در این

پژوهش از مؤلفه‌های عملیات روانی استفاده شده است؛ تحلیل ژرف‌ساخت داستان با مؤلفه‌های عملیات روانی برای تحلیل چرایی و چگونگی کاربرد فنون قدرت تأثیرگذاری در ذهن و فکر مخاطب به گونه‌ای غیرمستقیم که در شرایط نامساعد و خفقان بیان شده است، در عبارات زیر بیان شده است:

۲-۳-۱- آگاهی بخشی و تیره‌سازی: «یکی در صورت درویشان نه بر صفت ایشان

در محفلی دیدم نشسته و شنعتی در پیوسته و دفتر شکایتی باز کرده و ذم توانگران آغاز کرده» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۲)؛ هدف نویسنده از انتخاب این جمله‌ها به عنوان جمله‌های آغازین، آگاهی بخشی به مخاطب در مورد موضوعی است که برای نویسنده حائز اهمیت است: الف) - در زمان سعدی، درویشان و تهی‌دستان، حق اظهار نظر در مورد قدرت و ثروت طبقه اشراف و ثروتمندان را نداشتند؛ چه برسد به توهین و مناظره و این نوشته‌ها هم حتماً توسط درباریان و قشر مرفّه خوانده می‌شد؛ برای این‌که تصور ذهنی این افراد در مورد درویشان بد جلوه نکند، سعدی در ابتدای جمله آغازین، از تقابل دو کلمه «صورت و صفت» استفاده کرده است؛ تا به مخاطب این پیام را القا کند که شخصی که به زشت‌گویی از توانگران پرداخته است، در صورت درویشان است و نه در صفت ایشان؛ و این فرد درویش حقیقی نیست؛ بلکه به ظاهر شبیه این افراد است و طبقه درویش را از توهین به توانگران و مخالفت با آنان تبرئه می‌کند. براساس نتایج قشر‌بندی اجتماعی در گلستان سعدی، بیشترین بسامد، مربوط به کلمه شاه و مفاهیم آن، حدود ۲۰۹ بار و پس از آن، دومین بسامد متعلق به کلمه درویشان به تعداد ۹۶ بار است (احمدی و نیکدار، ۱۳۹۱: ۱۵)؛ یعنی بعد از مرتبه شاه، درویشان مهم‌ترین طبقه اجتماعی در نزد سعدی به شمار می‌آید؛

این امر، نشان دهنده ارزش و اعتبار این گروه در تفکر و اندیشه سعدی بوده است؛ در نتیجه، این که سعدی بخواهد طبقه توانگران و اشراف را از دشمنی و مخالفت با درویشان برحذر دارد، امری منطقی و معقول به شمار می آید. (ب) - از بُعدی دیگر، استفاده از طبقه درویش در قبال طبقه توانگر، بدین دلیل است که چون درویشان به حمایت از فقرا و مخالفت با مادی گرایان مشهور هستند، مناظره توانگر با درویشی که «در صورت درویشان و نه بر صفت ایشان است»، این داستان را باورپذیر می کند و داستان با مناظره های خوب درویش و توانگر ادامه می یابد.

۲-۳-۲- **القای غیر مستقیم:** «این حرب، هنگامی به کار می رود که مخاطبان نسبت به دریافت مستقیم پیام و اطلاعات، از خود مقاومت نشان می دهند. در این شیوه، کارشناسان بدون موضع گیری آشکار، منظور خود را به مخاطبان منتقل می کنند؛ یعنی در قالب کلمات دو پهلو و به ظاهر بی ارتباط بیان می کنند» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۰۱). سعدی دلیل شروع مناظره خود را با مدعی، بدین گونه آغاز می کند: «مرا که پرورده نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد؛ گفتم ای یار، توانگران دخل مسکینان اند و ذخیره گوشه نشینان و مقصد زائران و کهف مسافران و محتمل بار گران» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۲)؛ یعنی چون به توانگران توهین شد، من وارد مناظره شدم؛ چرا؟ چون پرورده خوان نعمتم. هدف بیان دلیل مناظره نیست؛ بلکه می خواهد به مخاطب این مفهوم را القا کند که سعدی به خاطر طرفداری از توانگران و قشر مرفه وارد مناظره شده است و به هیچ وجه به عنوان نویسنده و راوی داستان، قصد بیان عیوب و ضعف های توانگران را در حین مناظره ندارد و در واقع با این مطلب می خواهد به صورت غیر مستقیم به مخاطب القا کند که سعدی حامی درویشان و قشر فقیر جامعه نیست و در حمایت از آنان مناظره را به عنوان راوی نوشته؛ بلکه طرفدار توانگران و پرورده خوان نعمت آنهاست و هدف اصلی از بیان مناظره را که ریشه یابی فقر و ثروت واقعی است، در پرده کلمات و عبارات مخفی می کند. «گاهی نویسنده، مقاصد گوناگون پندی و اندرزی خود را به صورت غیر مستقیم به مخاطب القا می کند؛ تا مخاطب را از خود نرنجانند» (طباطبائی اردکانی، ۱۳۷۶: ۱۰-۱۱). به نظر می رسد راوی با زیرکی، صفات توانگران را به آنها گوشزد می کند و غیر مستقیم بیان می کند که مدافع توانگرانی است که این ویژگی ها را دارند.

۲-۳-۳- جوسازی: سعدی برای این که بتواند در امنیت و آرامش، حکایت مربوط به این مناظره را ادامه دهد، از مؤلفه «جوسازی» استفاده می‌کند؛ تا ضمن بیان مباحث مناظره، مخاطب هر دو گروه، در جو و فضای ایجاد شده، مناظره واقعی بین دو نفر را که بدون قصد و برنامه‌ریزی قبلی است، پیگیری کنند؛ بدون این که متوجه شوند که این مناظره براساس تفکر و اندیشه قبلی طرح‌ریزی شده است و دلیل اصلی مناظره، از دید مخاطب مخفی و پنهان ماند و مخاطب بدون این که متوجه شود، به طرف مضامین اصلی و اهداف سعدی هدایت گردد و سعدی از نگاه متعصبانه مدافعان توانگر و فقیر در امان باشد و بتواند در امنیت و آرامش مناظره خود را ادامه دهد. شیوه‌های جوسازی عبارت‌اند از: الف)- جوسازی برای پوشش: «مرا که پرورده نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۲)؛ کلّ جوّ مناظره به این دلیل است که سعدی به عنوان پرورده خوان بزرگان، از این سخن عصبانی شده است و بلافاصله شروع به طرفداری از توانگران می‌کند و درویش، در قبال طرفداری سعدی عصبانی شده و به مناظره پرداخته است. در واقع مدافع توانگر شروع کننده مناظره است و درویش به خاطر مبالغه او در تعریف و تمجید از توانگران عصبانی شده و حالت تدافعی به خود گرفته است. «حالی که من این سخن بگفتم عنان طاقت درویش از دست تحمل برفت. تیغ زبان برکشید و اسب فصاحت در میدان وقاحت جهانید و برمن دوانید و گفت چندان مبالغه در وصف ایشان بکرد...»؛ ب)- جوسازی برای القا: این مناظره، داستانی واقعی بین دو نفر عصبانی و خشمگین است و این داستان بدون طرح‌ریزی از پیش تعیین شده برای اهداف مشخص است؛ لذا هیچ کدام از اقشار نمی‌توانند با سعدی به عنوان نویسنده مناظره، به خاطر مخالفت با توانگران یا تهی‌دستان، دشمنی و کینه‌توزی داشته باشند.

۲-۳-۴- تشویق و تحریک: «در این روش، با ارائه پیام‌ها و اطلاعاتی خاص، احساسات مخاطبان را در جهت تحقق اهداف مورد نظر تحریک می‌کنند» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۶۹). سعدی تمام ویژگی‌ها و راه‌هایی را که یک فرد توانگر برای کریم و بخشنده بودن باید داشته باشد ذکر می‌کند و در آخر با بیتی، این کارهای خیر را در حق بندگان خدا، «دولت» معرفی می‌کند. سعدی با بیان این که: «توانگران به خاطر ثروت، توانایی برخوردار از این «دولت» واقعی را دارند؛ اما فقیران از «دولت» بخشش و کمک به نیازمندان به خاطر

فقر محروم هستند»، به تشویق و تحریک توانگران، برای کمک به نیازمندان برای رسیدن به این «دولت» و نیز تشویق فقیران برای توانگر شدن برای رسیدن به این جایگاه می‌پردازد: «گفتم ای یار توانگران دخل مسکینان‌اند و ذخیره گوشه‌نشینان و مقصد زائران و کهف مسافران و محتمل بار گران بهر راحت دگران.

توانگران را وقف است و نذر و مهمانی
 زکات و فطره و اعتاق و هدی و قربانی
 توکی به دولت ایشان رسی که نتوانی
 جز این دو رکعت و آن هم به صد پریشانی
 (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۲).

۲-۳-۵- هشدار و برحذر داشتن: الف) - راوی این گونه توانگران را از داشتن برخی صفات و رفتارهای زشت برحذر می‌دارد: «چنان که حکیمان گویند: سیم بخیل از خاک وقتی برآید که وی در خاک رود» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴). ب) - به فقیران به خاطر معایب فقر و آسیب‌های آن هشدار می‌دهد که از فقر فاصله بگیرند: «پیدا است که از معدۀ خالی چه قوت آید وز دست تهی چه مروت وز پای تشنه چه سیر آید و از دست گرسنه چه خیر. فراغت با فاقه نیوندد و جمعیت در تنگدستی صورت نبندد. یکی تحرمة عشا بسته و یکی در انتظار عشا نشسته هرگز این بدان کی ماند؟» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۳).

۲-۳-۶- تأکید و اصرار: نویسنده برای تیرئه خود از اتهام حمایت از فقرا و مخالفت با توانگران در قسمت‌های مختلف داستان، به گونه‌های مختلف با تأکید، چند بار به این نکته مهم اشاره کرده است و این مفهوم را چند بار در قالب عباراتی متفاوت بیان داشته است. برای نمونه در اینجا از زبان درویش بیان می‌کند: «گفت: چندان مبالغه در وصف ایشان بکردی و سخن‌های پریشان‌گفتی که وهم تصور کند که تریاق‌اند یا کلید خزانه ارزاق» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴).

۲-۳-۷- قرینه‌سازی: «برای پذیرش یا طرد یک نگرش آن را با نگرش شخص یا کشور دیگری همانند و قرینه نمایند» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۴۸). سعدی این مؤلفه را در حمایت از تهیدستان با شگرد ایجاز و اختصار به زیبایی انجام داده است. با این که جملات و عباراتی که در حمایت از توانگران بیان کرده از نظر جامعه آماری بیشتر از طبقه فقیر است، مدافع توانگران ۳ برابر مدافع تهی‌دستان سخن می‌گوید و ۶ برابر او برای اثبات دلیل‌های خود از شعر استفاده می‌کند؛ لذا سعدی در قبال کثرت بسامد تعریف از توانگران، با استفاده از

ایجاز و اختصار و با قرینه‌سازیِ تقابلی‌های صفات مثبت توانگران، به زیبایی عبارات ذمی توانگران را با ایجاز و اختصار در عباراتی با بسامد کمتر و تأثیر گذارتر بیان می‌کند تا ضمن افزایش قدرت تأثیر گذاری مطالب، میزان بسامد عبارات سعدی در دفاع از توانگران، بیشتر از میزان حمایت او از درویشان باشد: «مشتی متکبر مغرور معجب منفور مشتغل مال و نعمت مفتتن جاه و ثروت که سخن نگویند الا به سفاهت و نظر نکنند الا به کراهت. علما را به گدایی منسوب کنند و فقرا را به بی سرو پایی معیوب گردانند به عزت مالی که دارند و عزت جاهی که پندارند، برتر از همه نشینند و خود را به از همه ببینند و نه آن در سر دارند که سر به کسی بردارند» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴)؛ سپس در بین عبارات ذمی توانگران، سعدی باز به عنوان مدافع، لحظه‌ای ظهور می‌کند و عبارتی در مدح توانگران بیان می‌کند تا مدعی، جواب سخن او را به عنوان مناظره بدهد و قالب مناظره بودن داستان حفظ شود و دوباره در قبال صفات مورد پسند توانگران با قرینه‌سازی، عیوب آن‌ها را برمی‌شمرد: «گفتم مذمت اینان روا مدار که خداوند کرم‌اند. گفت: غلط گفتمی که بنده درم‌اند. چه فایده چون ابر آذارند و نمی‌بارند و چشمه آفتابند و بر کس نمی‌تابند. بر مرکب استطاعت سوارانند و نمی‌رانند» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴).

۲-۳-۸- استهزا و تمسخر کردن: «کارشناسان و مجریان عملیات روانی با استفاده از این تکنیک، داستان‌های طنز و شوخی‌های استهزا آمیز از جمله کاریکاتورهای مضحک را خلق می‌کنند و آن‌ها را به اشکال گوناگون در میان نیروهای آماج، پخش می‌کنند» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۸۲). این استهزا و تحقیر برای هشدار و برحذر داشتن دو قشر جامعه از صفات زشت و مذموم هر دو گروه است که سعدی برای قدرت تأثیر گذاری بیشتر مطالب خود، از مؤلفه استهزا و تحقیر استفاده کرده است: الف) - استهزا و تحقیر توانگران: «متعلقان بر در بدارند و غلیظان شدید بر گمارند تا بار عزیزان ندهند و دست بر سینه صاحب تمیزان نهند و گویند که کس اینجا نیست و راست گفته باشند.

آن را که عقل و همت و تدبیر و رأی نیست خوش گفت پرده دار که کس در سرای نیست
(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴).

ب) - استهزاء و تمسخر تهی‌دستان: «گفتم به عذر آنکه از دست متوقعان به جان آمده‌اند:

وگر نعشی دوکس بر دوش گیرند لئیم الطبع پندارد که خوانی ست
(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۵).

۲-۳-۹- تصریحات و قاطعیات: تصریحات، اظهارات قطعی و مسلمی‌اند که به عنوان حقیقت بیان می‌شوند. استفاده از اظهارات صریح که ممکن است صحیح یا نادرست باشند، این دلالت ضمنی را به همراه دارد که آن‌ها بدیهی و مبرهن هستند و نیازی به اثبات ندارند. سعدی در ادامهٔ مناظره، به گونه‌ای صریح و قاطع، سخن خود را به مخاطب القا می‌کند تا مخاطب دریابد، اگر به دنبال یافتن حقیقت مطلب است، بجز تأیید سخن سعدی، چاره‌ای دیگر ندارد و باید این سخنان را بپذیرد: «من همانا که تقریر این سخن نکردم و برهان و بیان نیاوردم، انصاف از تو توقع دارم هرگز دیده‌ای دست دعایی بر کتف بسته یا بینوایی به زندان درنشته یا پردهٔ معصومی دریده یا کفی از معصم بریده، الا به علت درویشی؟ اغلب تهی‌دستان دامن عصمت به معصیت آلاینند و گرسنگان نان ربایند» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۵)؛ یعنی سخنی که بیان شده آن‌قدر صریح و روشن است که باید بدون هیچ دلیل و توضیحی پذیرفته شود.

۲-۳-۱۰- پرستیژ و قدرت‌نمایی: یکی از مهم‌ترین عرصه‌های تجلی قدرت در صحنهٔ بین‌المللی، سیاست پرستیژ است. هدف از اتخاذ این تکنیک، این است که سایر دولت‌ها تحت تأثیر قدرتی قرار گیرند که این کشور دارد یا معتقدند که دارد» (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۵۱). در ادامهٔ داستان، سعدی خود را پیروز مناظره، به خاطر قدرت برتر در بیان ادله و استدلال‌های مناظره، در قبال مدعی معرفی می‌کند و به مخاطب ممدوح خود و دیگر اشراف این اطمینان را می‌دهد که به خوبی از عهدهٔ مخالف و معارض توانگران برآمده است. «هر بیدقی که براندی به دفع آن بکوشیدمی و هر شاهی که بخواندی به فرزین پیوشیدمی تا نقد کیسه همت در باخت و تیر جعبه حجت همه بینداخت. تا عاقبت الامر دلشش نماند دلشش کردم» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۶).

۲-۳-۱۱- اطمینان بخشی: سان تزو در کتاب هنر جنگ می‌گوید: «مطلب اساسی این است که به محاصره شدگان اطمینان زنده ماندن داده شود» (تزو، ۱۳۵۹: ۱۰۱-۱۰۲).

اطمینان‌بخشی به مخاطب، خود، یکی از مؤلفه‌هایی است که سعدی در این داستان به کار برده است تا ضریب باورپذیری داستان و انتقال بهتر مفهوم را افزایش دهد: سعدی داستان را در قالب مناظره به گونه‌ای بیان می‌کند که خواننده منتظر شنیدن نتیجه مناظره است؛ بنابراین در ادامه، از مؤلفه اطمینان‌بخشی برای پذیرفتن نتیجه مناظره از جانب مخاطب استفاده می‌کند؛ تا به مخاطبان این اطمینان را بدهد که قضاوت عادلانه و غیر مغرضانه انجام نشده است. در زمینه این هدف، سعدی نفر سوم را وارد داستان می‌کند و نتیجه داستان را نه از زبان مدعیان، بلکه از جانب شخص سومی که قابل قبول هر دو طبقه اشراف و تهی‌دستان است، نقل می‌کند. این نفر سوم، کسی نیست جز قاضی شهر؛ کسی که مردم، قضاوت او را قبول دارند و سخن حق را بیان می‌کند: «القصه مرافعه این سخن پیش قاضی بردیم و به حکومت عدل راضی شدیم تا حاکم مسلمانان مصلحتی بجوید و میان توانگران و درویشان فرقی بگوید» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۷).

۲-۳-۱۲- گام به گام (قطره چکانی): «هنگامی که افراد آمادگی و زمینه مساعد برای پذیرش پیامی را ندارند، در این شرایط، هرگز نمی‌توان موضوع و پیامی را به یک باره به مخاطبان انتقال داد. در این صورت، داده‌ها و اطلاعات دسته‌بندی شده در زمان‌های مختلف به مقدار بسیار کم ارائه می‌گردد، تا مخاطب نسبت به منبع خبر اعتماد پیدا کند (جنیدی، ۱۳۸۸: ۲۱۰). سعدی ابتدا با بیان مناظره گام به گام تمام کم و کاستی‌ها و عیوب و مزایای هر دو طبقه اجتماعی را به طور تمام و کمال بیان می‌کند و در ذهن مخاطب جای می‌دهد؛ در پایان، توانگر و درویش واقعی را از زبان قاضی بر اساس جهان‌بینی و ایدئولوژی خود طبقه‌بندی و به مخاطب این گونه معرفی می‌کند: «ای آن که توانگران را ثنا گفتی و بر درویشان جفا روا داشتی بدان که هر جا که گل است خار است و با خمر خمار است و بر سر گنج مار است. همچنین در زمره توانگران شاکرند و کفور و در حلقه درویشان صابرند و ضجور»؛ «مقربان درگاه حق توانگران‌اند درویش سیرت و درویشان‌اند توانگرهت و مهین توانگران آن است که غم درویش خورد و بهین درویشان آن است که کم توانگران گیرد» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۷)؛ یعنی سعدی، طبقه‌بندی توانگر و فقیر را براساس صرفاً مادیات، و طبقه‌بندی شده در نظام اجتماعی، طبقه‌بندی نمی‌کند؛ بلکه بر اساس باور و اعتقادات خود، یک طبقه دیگری از توانگران و فقیران را به مخاطب معرفی

می‌کند؛ این دو طبقه که سعدی در جامعه آرمانی خود، آن‌ها را معرفی می‌کند، در تقابل با دسته‌بندی نظام اجتماعی و جامعه است و براساس جهان‌بینی سعدی، این طبقه از توانگران پذیرفته و فقیران این طبقه رد و منفور هستند.

۲-۳-۱۳- عدم برانگیختن حساسیت مخاطب: «طایفه‌ای خوان نعمت نهاده و دست کرم گشاده طالب نام‌اند و معرفت و صاحب دنیا و آخرت، چون بندگان حضرت پادشاه عالم عادل..» (سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۸)؛ با این که سعدی در این مناظره، بارها با تکرار، خود را مدافع حقوق توانگران و پیروز میدان مناظره با مدعی معرفی کرده است؛ ولی در پایان این مناظره، برای عدم برانگیختن حساسیت ممدوح در ضمن مناظره، گریزی به مدح ممدوح خود می‌زند تا با استفاده از مدح او، خود را از مظان اتهام مدافع فقرا بودن و نصیحت توانگران رها سازد و این اطمینان را به ممدوح خود بدهد که سپاسگزار بخشش‌ها و صله‌های اوست و در نهایت، او را تشویق به بخشش و صله کند.

۲-۳-۱۴- کنترل بازتاب: «ایجاد الگو یا ارائه اطلاعات ناقص و محدودی که ورود دشمن را به مسیر از پیش تعیین شده‌ما، سبب می‌شود؛ بدون این که بفهمد ما او را بدین مسیر کشانده‌ایم». (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۵۳). سعدی بدون پیش‌داوری و جانبداری از گروه و طبقه‌ای خاص، به صورت غیرمستقیم در قالب مناظره، مزایا و معایب این دو طبقه اجتماعی را با استفاده از مؤلفه‌های «عملیات روانی» به مسیر دلخواه خود، هدایت و بررسی می‌کند و در نهایت: الف)- با ترسیم زنجیره روابط مناسب بین مزایا و معایب فقیر و غنی نشان می‌دهد که با رفتار اجتماعی مناسب هر دو گروه، می‌توان تعادل را در بین دو طبقه برقرار کرد؛ در نتیجه، این مناظره، طبقه‌بندی جدیدی از این دو قشر توانگر و فقیر به مخاطب عرضه می‌کند. ب)- با سیاست و کیاست به گونه‌ای در قالب مناظره تمام معایب هر دو گروه را به زیبایی ذکر می‌کند که هیچ فردی از دو گروه، او را متهم به توهین یا جانبداری نمی‌کنند و در پایان با آرامش خاطر نتیجه دلخواه خود را از زبان قاضی بیان می‌کند و هر دو مناظره‌کننده «بعد از مجارا، طریق مدارا» در پیش می‌گیرند. همزمان با مدارای این دو شخص، مخاطب نیز معارضه شخصی خود را در طرفداری از قشر و گروه خاصی کنار می‌گذارد و با مدارا و سعه صدر، نتیجه نهایی مناظره را از جانب نویسنده می‌پذیرد: «بعد از

مجارا طریق مدارا گرفتیم و سر به تدارک بر قدم یکدگر نهادیم و بوسه بر سر و روی هم نهادیم. ختم سخن بر این بود:

مکن ز گردش گیتی شکایت ای درویش که تیره بختی اگر هم بر این نسق مردی

آن را که عقل و همت و تدبیر و رأی نیست خوش گفت پرده دار که کس در سرای نیست

(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴).

توانگرا چو دل و دست کامرانت هست بخور ببخش که دنیا و آخرت بردی

(سعدی، ۱۳۸۵: ۲۶۸).

۳- نتیجه گیری

سعدی در جایگاه راوی حکایت «جدال سعدی با مدعی»، در باب مقایسه درویش و توانگر، زیرکانه، طوری تمهید مقدمات می‌کند که با صرف کمترین هزینه‌های مالی و جانی و بدون اعمال کوچک‌ترین زور و قدرت سخت و به صورت غیرمستقیم و با استفاده از عملیات روانی و ایجاد تقابل‌های دوگانه توانسته است با زیبایی و رسایی تمام در مخاطبان خود، اعم از مُنکر و شاک (شک‌کننده) و حتی خالی‌الذهن نفوذ کند و آنها را با شگردهای خاصی با خواسته‌ها و اندیشه‌های خود همراه سازد و بدین وسیله در مسیر اصلاح و تعدیل اقتصادی و اخلاقی جامعه بکوشد.

سعدی در مناظره «جدال سعدی با مدعی» که ظرفیت بیان پاره‌ای از آسیب‌های اخلاقی و اقتصادی جامعه را دارد، از راه طرح تقابل‌های دوگانه و در مقابل هم قرار دادن توانگر و درویش و بیان خصوصیات آنان و بیان تعریف جدیدی از هر دو طبقه قصد دارد ضمن ایجاد تعدیل آن دو، توانگران را به توزیع بخشی از ثروت خود برای درویشان متقاعد و تشویق کند و از این راه به رونق اقتصادی جامعه کمک کند و درویشان را نیز به داشتن همت والا در برابر بی‌اعتنایی برخی از توانگران ترغیب سازد؛ این گونه کارهای شگفت و بی‌نظیر از سوی نویسنده ماهر و بزرگی همچون سعدی شایسته تقدیر و تحسین است.

سعدی اندیشه و تفکر نهادینه خود را در قبال نابرابری‌های اجتماعی و تضاد طبقاتی، در قالب مناظره، با استفاده از تقابل‌های لایه بیرونی، در لایه درونی به مخاطب بیان می‌کند.

سعدی در سطح روساخت تقابلی با استفاده از مؤلفه «استفاده هدفمند از برخی مفاهیم خاص (تقابلی)»، به ایجاد مؤلفه «جلب توجه و برجسته‌نمایی»، در متن داستان پرداخته است. این دو مؤلفه باعث به وجود آمدن مؤلفه‌های دیگر در سطح ژرف ساخت گردیده است. در تحلیل ژرف ساخت مناظره، مؤلفه‌های عملیات روانی زیر به دست آمد: آگاهی بخشی و تبرئه‌سازی، القای غیرمستقیم، جوسازی، تشویق و تحریک، هشدار و برحذر داشتن، تأکید و اصرار، قرینه‌سازی، استهزا و تمسخر کردن، تصریحات و قاطعیات، پرستیژ و قدرت‌نمایی، اطمینان‌بخشی، گام به گام (قطره‌چکانی)، عدم برانگیختن حساسیت مخاطب، کنترل بازتاب. سعدی با استفاده از این مؤلفه‌ها اهداف خود را در لایه درونی به زیبایی به مخاطب بیان می‌کند؛ این اهداف عبارت‌اند از: (۱) - استفاده مناسب و به موقع از شگردهای عملیات روانی با استفاده از رعایت توالی این مؤلفه‌ها برای تسخیر ذهن و ادامه دادن به دیکته تفکرات خود بر ذهن و فکر مخاطب؛ (۲) - همراه کردن مخاطبان هر دو گروه با عقاید خود، با ایجاد عملیات روانی و تناسب بلاغی با وجود عدم تعادل آماری در ظاهر کلمات و عبارات؛ (۳) - اطمینان‌بخشی به مخاطب درباری و مرقه که سعدی، نماینده و طرفدار این قشر است؛ (۴) - سعدی در ضمن مناظره، توانگران را از نگاه بدبینانه نسبت به قشر درویشان بازمی‌دارد؛ (۵) - خود را از مظان اتهام به خاطر توهین و بیان عیوب به هر دو طبقه دور می‌سازد؛ (۶) - در قالب مناظره، عیوب هر دو گروه را از دیدگاه اجتماعی و دینی بیان می‌کند؛ (۷) - سعدی در ضمن بیان راهکارهای مقابله با فقر، وظایف توانگران را در قبال فقرا، یادآوری می‌کند؛ (۸) - در نهایت با تأثیرگذاری در ذهن و فکر مخاطب و در پناه محدوده امنیتی که برای خود درست کرده است، با استفاده از ایجاد تعادل بین تضاد طبقاتی دو قشر، طبقه جدیدی از این دو قشر که منطبق با جهان‌بینی و نگرش اوست، به مخاطب ارائه می‌کند. براساس طبقه‌بندی جدید در جامعه آرمانی سعدی که برگرفته از تفکرات اسلامی ایرانی اوست، مقبولیت هر دو طبقه رد شده و از بین این دو قشر، طبقه «توانگر درویش سیرت و درویش توانگر همت»، به عنوان بهترین طبقه از جانب سعدی به مخاطب معرفی می‌شود.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. احمدی، سیروس و نیکدار اصل، محمدحسین. (۱۳۹۱). «مقاله تحلیلی بر قشربندی اجتماعی در گلستان سعدی». *مجله تاریخ ادبیات*، شماره ۷۱، صص ۵-۱۸.
۲. اخوت، احمد. (۱۳۷۱). *دستور زبان داستان*. چ اول، اصفهان: فردا.
۳. اذکایی، پرویز. (۱۳۸۶). «منشأ مناظره‌های ادبی (ایران باستان و میانرودان)». *نشریه گوهر گویا*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱-۱۰.
۴. اسداللهی، خدابخش و علی محمدی، زینب. (۱۳۹۲). «نقش مناظره در تنوع و تحرک در گلستان». *مجله زبان و ادبیات فارسی*، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۱-۲۸.
۵. پشت‌دار، محمدعلی و شکر دوست، فاطمه. (۱۳۹۲). «عملیات روانی (جنگ نرم) در شاهنامه فردوسی با تأکید بر داستان رستم و اسفندیار». *فصلنامه تخصصی مطالعات داستانی*، سال ۱، شماره ۴، صص ۲۳-۳۴.
۶. تزو، سان. (۱۳۵۹). *هنر جنگ*. ترجمه حسن حبیبی، چ اول، تهران: انتشارات قلم.
۷. توکلی، حمیدرضا. (۱۳۸۹). *از اشارت‌های دریا (بوطیقای روایت در مثنوی)*. چ اول، تهران: مروارید.
۸. جنیدی، رضا. (۱۳۸۸). *تکنیک‌های عملیات روانی و شیوه‌های مقابله با آن*. چ اول، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
۹. حکمت، علی اصغر. (۱۳۱۵). «اصول فنّ مناظره». *مجله تعلیم و تربیت*، دوره ۱، شماره ۷۷، صص ۳۳۹-۳۲۹.
۱۰. خدابنده‌لو، سعید. (۱۳۷۲). *جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری‌های اجتماعی*. چ اول، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۱. دوست‌پرور مسعود و جمالی، عاطفه و شریفیان، مهدی. (۱۳۹۵). «تقابل‌های دوگانه در بهارستان جامی». *فصلنامه پژوهش‌های ادبی*، دوره ۱۳، شماره ۵۳، صص ۸۱-۱۰۰.
۱۲. رضوانیان، قدسیه. (۱۳۸۸). «خوانش گلستان سعدی بر اساس نظریه تقابل‌های دوگانه». *مجله ادب فارسی*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۲۳-۱۳۵.
۱۳. روح‌الامینی، محمود. (۱۳۷۹). *بازتاب قشربندی اجتماعی در دیوان حافظ*، در *نمودهای فرهنگی و اجتماعی در ادبیات فارسی*. چ اول، تهران: انتشارات آگه.

۱۴. روح الامینی، محمود، ۱۳۸۲، «گفت و شنودهای توانگر و تهی دست به روایت گلستان سعدی». چیستا، شماره ۲۰۱، صص ۲۲-۳۰.
۱۵. سجودی، فرزانه. (۱۳۹۳). **نشانه‌شناسی کاربردی**، چاپ سوم، تهران: نشر علم.
۱۶. سعدی، مصلح الدین. (۱۳۶۸). **گلستان**. به تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چ اول، تهران: انتشارات خوارزمی.
۱۷. سعدی، مصلح الدین. (۱۳۸۵). **کلیات گلستان**. به تصحیح و توضیح محمد علی فروغی، چ اول، تهران: انتشارات هرمس.
۱۸. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). **انواع ادبی**، چ دوم، تهران: نشر میترا.
۱۹. طباطبائی اردکانی، محمود. (۱۳۷۶). **یادمان پروین**، چ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
۲۰. محبی، تورج. (۱۳۷۹). «مناظره در ادب فارسی». *فصلنامه آموزش زبان و ادب فارسی*، شماره ۵۶، صص ۸۸-۹۹.
۲۱. مهدی پور، محمد و فرشیافیان، احمد و عابدی، احمد و حسن زاده، حسین. (۱۳۹۵). «آن روی سکه جنگ در شاهنامه (بررسی مؤلفه‌های جنگ نرم در شاه جنگ روانی رستم)»، *مجله زبان و ادبیات فارسی*، سال ۶۹، شماره ۲۳۳، صص ۱۶۱-۱۸۰.
۲۲. یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۷۵). **فرهنگ اساطیر**، چ دوم، تهران: سروش.